

המצוות בפדשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

"והבאת את המנורה והעלית את נרתיך"

גדרי המצוות וטעמיהם מהראשונים

ספר החינוך

עד בוקר, ושיערו חכמים שזה השעור יספיק בלילי טבת, וכן נותנין בכל הלילות, ואם יוותר אין בכך כלום. ומענין מצות ההטבה הוא הדישון, ודישון המנורה והטבתה מצות עשה בבקר ובין הערבים, והדישון הוא שכל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנחו, ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר, ונר שלא כבה מתקנו, ונר אמצעי אם כבה מדליקו מאש שעל מזבח החיצון, והאחרים מדליקו זה מזה, שמושך הפתילה ומטה אותה עד שהאור נתפשת בה, לפי שאין כבוד המצוה להדליק מנר אחר, ויתר פרטיה, מבוארים בפרק (שמיני) [תשיעי] ממנחות [דף פ"ו ע"א] ומקומות מתמיד.

זהו דעת הרמב"ם זכרוננו לברכה במצוה זו שהטבת הנרות היא הדלקתן כמו שפירשנו, אבל דעת מפרשים רבים שההטבה היא הדישון והקנחון ותקון הפתילות, וזו היא מצוה בפני עצמה, וכן נראה בפרק התכלת מסכת מנחות [דף נ' ע"א].

ונוהגת בזמן הבית, בכהנים. וכהן העובר עליה ולא ערך הנרות כמצוה, ביטל עשה.

מצוה צ"ח - מצות עריכת נרות המקדש

גדר המצוה - להיטיב נרות תמיד לפני השם יתברך, שנאמר [שמות כ"ז, כ"א] "יערוך אותו אהרן ובניו, כלומר יערוך הנר לפני השם יתברך, וזהו מצות הטבת נרות הנזכרת בגמרא.

משרשי המצוה, שציונו השם יתברך להיות נר דולק בבית הקדוש להגדלת הבית לכבוד ולתפארת בעיני הרואים, כי כן דרך בני איש להתכבד בבתייהם בנרות דולקין, וכל ענין ההגדלה בו כדי שיכניס האדם בלבו כשיראהו מורא וענוה, וכבר אמרנו כי במעשה הטוב הכשר הנפש. וכל זה סובב על היסוד הבנוי לנו כי הכל נגזר מצד המקבלים, עם היותי מאמין באמת כי יש למקובלים בעינינו אלה חכמות נכבדות וסודות נפלאים. ואולם גם אנחנו נכתוב הנראה כפשוטן של דברים, והכל לשם שמים.

דיני המצוה, כגון מה שאמרו הדלקת הנרות דוחה שבת כקרבנות שקבוע להם זמן, שנאמר בו תמיד, ושנותן לכל נר ונר חצי לוג שמן, שנאמר מערב

נידונים הלכתיים מהאחרונים ועוד

(ב) הראב"ד השיג עליו - "א"א הפליג כשאמר מותר לזר להדליק אלא שאם הדליקן כשירות". [ונראה שמודה להרמב"ם שאין זה "עבודה" כלל, דאליה איך כשרה ההדלקה, אלא שיש מצווה בכהן, ואולי הוא משום דכתיב אהרן בפרשה].

(ג) מהריטב"א שם נראה שהיו "עבודה", ולא נתמעט שם אלא מחיוב מיתה. ולדעתו נראה שאם הדליק זר פסולה. וז"ל - "דלהכי לא אפקיה בלשון חיוב, ואמר בהעלות או בהעלותך לומר דלאו עבודה היא לחייב עליה מיתה בור, כשם שאין חיוב מיתה בעבודה שאינה תמה".

המקור למצוות הדלקת המנורה

הנה לא מצאנו בתורה לשון ציווי על הדלקת המנורה, רק על עריכתה, והיינו הכנתה להדלקה:

ויקרא כ"ד - צו את בני ישראל ויקחו אליהם שמן זית וְךָ פתית למאור להעלות נר תמיד: מחוץ לפרקת העדות באהל מועד יערוך אותו אהרן מערב עד-בקר לפני יקן תמיד חקת עולם לדורותיכם:

וברש"י שם - "יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה, ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר, והן כדאי אף ללילי תקופת טבת, ומדה זו הוקבעה להם".

ורק מצאנו בלי לשון ציווי בשמות ל- ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדורותיכם: וברש"י שם מבואר ש"העלאה", הוא לשון הדלקה.

וכן בבמדבר ח' - וַיָּבֹר אֶלְיָהוּ אֶהְרֹן וְאֶמְרָתָּהּ אֶלְיָהוּ בְּהַעֲלֹתָ אֶת־הַנֵּרוֹת אֶל־מִזְבֵּחַ הַמִּנְחָה יָאִירוּ שְׂבַע־הַנֵּרוֹת:

ומצאנו ברמב"ם בספר המצוות שנקט שמצוות ההדלקה כלולה במצוות העריכה - "המצוה הכ"ה היא שנצטוו הכהנים להדליק הנרות תמיד לפני ה' והוא אמרו יתעלה (ר"פ תצוה) באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות יערוך אותו אהרן ובניו. וזו היא מצות הטבת הנרות". [ועוד מבואר בדבריו שם שעריכה והטבת הנרות היינו הך]

וכן מצאנו בהלכותיו - שבמנין המצוות [בהקדמה להלכות תמידין ומוספין]

הדלקת המנורה על ידי זר

בגמרא יומא כ"ד - "אמר רב - ארבע עבודות, זר חייב עליהן מיתה - זריקה, והקטרה, וניסוך המים, וניסוך היין".

ובגדר הדבר באיזה עבודות חייבים מיתה [אף שכל העבודות אסורות לזרים] למדו שם מפסוקים שני תנאים - "מאי טעמא דרב, דכתיב ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת. עבדת מתנה ולא עבודת סילוק [שאתה נותן על המזבח, ולא עבודת סילוק שאתה מסלק וסר מעל המזבח - רש"י] ועבדתם עבודה תמה, ולא עבודה שיש אחריה עבודה" [עבודה שהיא גומרת ומתממת את הדבר, ולא שיש אחריה עבודה, כגון שחיטה וקבלה והולכה שיש אחריה זריקה - רש"י].

ולפי כללים אלו הקשו שם - "זר שסידר את המנורה ליחייב [בבוקר היו מסלקין את הנרות של זהב מן המנורה לקנח אפרן יפה, וחוזרין וקובעין אותם בה, והרי עבודה תמה - רש"י] איכא נתינת פתילה [ויש אחריה עבודה], נתן פתילה ליחייב, איכא נתינת שמן. נתן שמן ליחייב, איכא הדלקה. הדליק ליחייב, הדלקה לאו עבודה היא".

ומבואר בסוגיא זו, שסידור המנורה לנקות הנרות, וכן נתינת השמן והפתילה הם "עבודות" שפסולות בזר, ורק מיתה אין חייבים עליהם, משום שאינם "עבודה תמה", שיש אחריהם עבודה.

אמנם על הדלקה אמרו שם דלאו עבודה היא, ומטעם זה אין הזר חייב עליה מיתה.

ויש להסתפק בכוונת הגמרא, האם אין זה עבודה כלל ואף לכתחילה יכול זר להדליק, או שנאמר שאינה עבודה רק לגבי חיוב מיתה, אבל איסורא איכא. [ולכאורה לפי צד זה אף ההדלקה עצמה תהיה פסולה].

ומצאנו בזה ג' שיטות בראשונים:

(א) רמב"ם ביאת המקדש ט' - "וכן הדלקת הנרות כשירה בזרים לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן".

כתב **"להדליק נרות בכל יום"**. ושם בפרק ג' כתב- **"דישון המנורה והטבת הנרות** בבוקר ובין הערבים **מצות עשה** שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו, **והדלקת הנרות** דוחה את השבת ואת הטומאה כקרבנות שקבוע להן זמן שנאמר להעלות נר תמיד". **הרי שעירב ההדלקה עם העריכה וההטבה,** ומבואר שהם **מצווה אחת**.

עוד כתב שם- "מהו דישון המנורה, כל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במידה והוא חצי לוג, וזה שהסיר משליכו במקום הדשן אצל המזבח עם דישון המזבח הפנימי והחיצון ומדליק נר שכבה, **והדלקת הנרות היא הטבתם**, ונר שמצאו שלא כבה מתקנו".

והחינוך כאן הביא **דעות החולקות**- **"זהו דעת הרמב"ם** זכרוננו לברכה במצוה זו **שהטבת הנרות היא הדלקתן** כמו שפירשנו, **אבל דעת מפרשים רבים שההטבה היא הדישון והקנחו ותקון הפתילות** וזו היא מצוה בפני עצמה, **וכן נראה בפרק התכלת מסכת מנחות** [דף נ' ע"א]."

וכן הקשה על הרמב"ם **בש"ת הרשב"א** א' ש"ט- "וגרסינן בפרק התכלת (דף נ) אמר אביי מסתברא כמאן דאמר בקטרת הסמים של בין הערבים דכתב (שמות ל) בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה. **ואי לא דעבד הדלקה** מאורתא **הטבה בצפרא מהיכא**. [ורואים שהטבה מחולקת מהדלקה] ובפרק שתי מדות (דף פ"ח ב) מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה. **אלמא הטבה לאו היינו הדלקה**".

ובדעת הרמב"ם נראה שאין כוונתו ש"הטבה" היינו "הדלקה" בלבד, **אלא** שמצוות ההדלקה כלולה גם כן במצוות העריכה וההטבה, **והיינו** שהגדר הכולל של מצוות העריכה היא "הכנת המנורה להדלקתה", וסובר הרמב"ם שאף עצם ההדלקה נכללת בגדר המצווה.

ונראה להוכיח מתוספתא מנחות ז' כשיטת הרמב"ם¹ - **"ויעל [הדליק] הנרות לפני ה' כאשר צוה ה', היכן צוהו- על המנורה הטהורה יערך את הנרות"**.

מעשה הדלקה או התוצאה שיהיה דלוק

הבאנו דעת **הרמב"ם** שהדלקת הנרות היא חלק ממצוות עריכת והטבת הנרות. **ויש להקשות** שהרי בסוגיא הנ"ל **ביומא** משמע **שחלוקים** בדיניהם- **ססידור המנורה ונתינת השמן והפתילה**, נקראים עבודות **זור אסור בהם**, ורק אינו מחוייב מיתה, כיון שאינה "עבודה תמה", שיש אחריהם את הדלקת הנרות. **[והביא זאת הרמב"ם** ביאת המקדש ט'- "אבל [זר] היוצק והבולל והפזות והמולח והמניף והמגיש ומסדר את לחם הפנים או את הבזיכין על השלחן **והמטיב את הנרות והמצית** אש במזבח והקומץ והמקבל דמים, **אף על פי שנפסלו והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה אינו חייב מיתה**, מפני שכל אחת מהן עבודה שאחריה עבודה ואינה גמר עבודה".

ואילו **בהדלקה** נתבאר שם **שאינה "עבודה"**, וברמב"ם אף כתב שזר מותר להדליק לכתחילה.

וצריך לומר ביישוב דברי הרמב"ם [שההדלקה נכללת במצוות ההטבה], שזה קאי רק על ה"תוצאה" שהנרות יהיו דולקים². והיינו שאף שעיקר מצוות ההטבה קאי על ה"עבודה" של סידור המנורה, מכל מקום סובר שנכלל בזה הצורך לדאוג לתכלית ההטבה שתצא לבסוף- "מנורה דולקת".

אמנם **"מעשה"** ההדלקה עצמו [שלא צוותה התורה בפירוש על פעולה זו בתורת ציווי] אינו "עבודה" בפני עצמה, ואף אינה בכלל "עבודת העריכה" ולכן כשירה אף בזר.

וצריך לומר לפי זה שמה שפרשה זו [של ההדלקה] נאמרה דווקא לאהרן [אף שכשר בזר] "דבר אל אהרן ואמרתי אליו **בהעלותך את הנרות**", היינו רק על ה"תוצאה", שעליהם הוטל לדאוג שתהיה המנורה דלוקה, אך את ה"מעשה" אף זרים יכולים לעשות.

ובטעם הדבר שאין ההדלקה נחשבת "עבודה" נאמרו שתי שיטות בראשונים שם:

(א) **ריטב"א בשם רש"י**- "הדלקת נרות לאו עבודה היא **דלא כלום עביד**, דהא כיון שהדליק ברוב היוצא, השלהבת עולה מאיליה". **וכן במאירי**- "ואף בהדלקה אינו חייב שהדלקה אינה עבודה **שאינו נותן דבר שיש בו ממש**". ומדבריהם נראה שהוא **מסביר**, שלא מסתבר שמעשה ההדלקה יהיה "עבודה", כשאין בזה ממש.

(ב) מדברי **הריטב"א** עצמו נראה שהוא **ילפותא**- **"דלהכי לא אפקיה בלשון חיוב**, ואמר בהעלות או בהעלותך **לומר דלא עבודה היא לחייב עליה מיתה בזר**, כשם שאין חיוב מיתה בעבודה שאינה תמה". [ונראה שהוא לשיטתו

מוכרח לומר שהוא ילפותא ולא שייך ללמדו מסביר, שהרי מדבריו משמע שסובר שהיו עבודה שאסורה בזר, ורק אין חייבים מיתה].

שני דינים בדישון המנורה

הובא לעיל דברי **הרמב"ם** **תמידין ומוספין** ג' שכלל את הדישון בכלל מצוות העריכה- "דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו". והיינו שמצוות העריכה כוללת את כל ההכנות להדלקה, גם את ניקוי המנורה מהדשן.

וכן **בביאת המקדש ט'** כתב- "אבל היוצק והבולל והפזות והמולח והמניף והמגיש ומסדר את לחם הפנים או את הבזיכין על השלחן **והמטיב את הנרות והמצית** אש במזבח והקומץ והמקבל דמים, אף על פי שנפסלו והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה אינו חייב מיתה, מפני **שכל אחת מהן עבודה שאחריה עבודה** ואינה גמר עבודה". **ומבואר** שהפטור של זר ממיתה הוא משום שאינה עבודה תמה, כיון שיש אחריה עבודה, והיינו מפני שהוא רק חלק מהכנת המנורה להדלקה. [ומקורו מיומא כ"ד- זר שסידר את המנורה ליחייב, איכא נתינת פתילה].

אמנם שם בהלכה ח' כתב- "הרמת הדשן צריכה כהן שנאמר ולבש הכהן מדו בד וגו', ואם הרים ישראל לוקה ואינו חייב מיתה אף על פי שאין אחריה עבודה שנאמר עבודת מתנה עבודת מתנה הוא שתהיה בכהן לבדו ואם קרב לה הזר חייב מיתה, אבל **עבודת סלוק** אין חייבין עליה מיתה, **[וכן אם דישון מזבח הפנימי והמנורה אינו חייב מיתה]**. **ומשמע** שטעם הפטור ממיתה היא משום שהיו סילוק כתרומת הדשן של המזבח, ולא מטעם שאינה עבודה תמה. [ומקורו לכאורה ממעילה י"א שאמרו שם במשנה- דישון מזבח הפנימי, והמנורה- לא נהנין ולא מועלין. ובגמרא- מנורה מנלן דשן הדשן. ומבואר בזה שיש דין "דישון" בדשן המנורה כמו שיש תרומת הדשן במזבח].

וליישב זאת יש לומר **שיש שני דינים** בדישון המנורה:

(א) **ניקוי הדשן בשביל עריכת המנורה** להכינה להדלקה, וזה אינו עבודה תמה שהרי לא גמר לנקות.

(ב) **דישון המנורה**, והוא דין **בדשן עצמו** שצריך לתת אותו בצד המזבח כמו את תרומת הדשן של המזבח, וילפינן לה מינה, ועבודה זו אמנם היא עבודה תמה שאין אחריה עבודה, אך היא עבודת סילוק ומטעם זה פטור.

ובזה מיושב קושיית התוספות במעילה שם, למה צריך פסוק על דישון המנורה, והרי כתיב "הטבת הנרות", **ולפי חילוק זה מיושב**, שרצתה הגמרא למצוא הפסוק שיש מצווה בגופו של הדשן [ולא רק בתור ניקוי והכנת המנורה] שרק בזה ייחשב "נעשית מצוותו" להוציאו מידי מעילה [שהרי אמרו שם "לא נהנין ולא מועלין"].

הערות שהתקבלו על גליון ויקהל

(א) בענין מה שכתבתם בצד השני שעיקר החיוב הוא על פעולת האפיה, והתוצאה אינה אלא תנאי בכדי להגדיר המעשה למעשה מלאכה, ולכן אף שנעשה במוצ"ש יש לחייב.

לכאורה הגדרה זו נסתרת ממה שמבואר בסוגיא בשבת שם שאם הכניס לתנור בשוגג ובזמן האפיה נזכר, אינו חייב חטאת דהתנן "כל חייבי חטאות אינן חייבין עד שתהא תחלתן שגגה וסופן שגגה".

ואם נאמר שמשך האפיה אינו אלא תנאי אם כן כבר נגמר המעשה בשגגה בהכנסה לתנור.

תגובת המערכת- זו טענה נכונה ובאמת קשה לומר כמו שכתבנו שהוא גדר תנאי בעלמא, אלא שנראה להגדיר **קצת אחרת**, ולומר, שכל **משך המעשה היוצא לבסוף, נכלל בפעולה הראשונה**, ולכן אם במשך המעשה נפסקה השגגה, ממילא אי אפשר להגדיר הפעולה הראשונה ככולה בשוגג. **אמנם לגבי מה שהמשיך במוצאי שבת**, אינו ענין להגדרת הפעולה אלא **לזמנה**, ובענין הזמן **הקובע** הוא **זמן תחילת הפעולה**. [וכמו שתירץ הנימוקי יוסף בב"ק כ"ב שאף ש"אישו משום חיציו", וכל המעשה היוצא מתייחס לפעולתו הראשונה, מכל מקום הדלקת נר בע"ש מותרת מפני שזמן העשיה מתייחס לזמן תחילת הפעולה].

(ב) הנידון שכתבתם נידון בכמה אחרונים, ובכללם דנו בזה הרבה ה"אבני נזר" (או"ח מ"ח) עם ה"חלקת יואב", ועיין שם מה שהביאו מהירושלמי שנראה ממנו כהצד השני [שיש לחייב על מלאכה המתחילה בשבת ונגמרת במוצאי שבת] ומה שדחה זאת האבני נזר.

3. כן חילק הגר"ז על הרמב"ם.

1. ראייה זו הביא בספר דבר אברהם ג' א' י"ד

2. כן יישב דעת הרמב"ם בחידושי רבנו חיים הלוי, הלכות ביאת מקדש ט'.